

Boris Vučić Šneperger

UDK: 726.7(497.5Rudina)
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 13.9.2013.

SAMOSTAN SV. MIHOVILA, RUDINA – BUDUĆNOST POVIJESNOGA GRADITELJSTVA Istraživanje i proučavanje samostanskih ostataka s motrišta zaštite graditeljske baštine

Sažetak

U promišljanju budućnosti nekadašnjega samostanskog kompleksa sv. Mihaela na Rudini, danas izuzetno važnog lokaliteta za hrvatsku kulturu, nailazimo na niz nedosljednosti u istraživanju koje su se godinama ponavljale. Istraživanja ili nije bilo ili su bila ograničena i, što je najvažnije, jako zakašnjela.

Nužna je temeljita i interdisciplinarna analiza kako bi se što je kvalitetnije moguće odradilo daljnje istraživanje i, u konačnici, prezentacija.

Integralni proces obrade graditeljske baštine koji se kao kompletiran sustav istražnih radova s različitih aspekata treba ovdje primijeniti jest upravo ono o čemu govore i arheolozi, i konzervatori, i povjesničari, i povjesničari umjetnosti. Takvi radovi obuhvaćaju istraživanja, dokumentiranja i valorizaciju s gledišta svih pojedinačnih struka, da bi se u konačnici iznjedrile programske smjernice za rekonstrukciju, konzervaciju i prezentaciju samostanskoga kompleksa i okoliša. U radu je rekonstruiran samostanski kompleks na temelju dostupne građe te je analiziran tlocrt, pri čemu se pokazuje da samostan nije nastao slučajnom gradnjom već pomnim arhitektonskim i umjetničkim djelovanjem.

S gledišta arhitekture, točnije zaštite graditeljske baštine, daje se niz prijedloga koje bi bilo dobro uključiti u daljnje istraživačke procese.

Ključne riječi: Rudina; samostan sv. Mihovila arkandela; romanika; romanička arhitektura; Požega.

Nakon iznimno vrijednog članka Anđele Horvat¹ iz 1962. godine kojim je s parametrima konzervatorske i povijesnoumjetničke analitike donijela iscrpnu i, čini se, vrlo preciznu analizu samostana, morali smo čekati sljedećih dvadesetak godina da se s tim naizgled šutljivim graditeljskim kompleksom konačno nešto počne zbivati.

¹ A. Horvat, 1962.

Godinama je neistraženi samostan bio izvor građevnog kamena za okolne građevine. Prva ozbiljnija istraživanja kompleksa zbila su se tek sedamdesetak godina nakon prvih članaka Gjura Szabe (1907. godine)² i Julija Kempfa (1910. godine)³.

Tek je osamdesetih godina 20. st. Gradski muzej Požega pod vodstvom Dubravke Sokač-Štimac provodio istražne radove na lokalitetu Rudina. Tek se tada dobio koliko-toliko prepoznatljiv tlocrt samostanskoga kompleksa i potvrđena je veza s nekim benediktinskim samostanima u Mađarskoj. Ta istraživanja bila su nužnost, predispozicija koja je potvrdila veličajnost lokaliteta i njegovo značenje⁴.

No, pravog istraživanja graditeljske baštine samostana, nažalost, još nije bilo. Sena Sekulić-Gvozdanović⁵ pokušala je načiniti rekonstrukciju samostana s romaničkom crkvom, što je kasnije objavio i Vladimir P. Goss⁶. I dalje je ostalo otvoreno pitanje što je s razvojem samostana i okoliša, što je s ranijim nalazima.

U ovom preletu kroz fragmentarna istraživanja uočavamo da je izostalo pitanje o stvarnom značenju rudinskoga samostana u prostoru i povijesti. Stoga u ovom prilogu želimo upravo to: postaviti pitanja na koja bi znatno opsežnije i cjelovitije istraživanje trebalo odgovoriti. S povijesnoumjetničkog i kulturnog motrišta značenje lokaliteta nepobitno je: kamena skulptura Rudina jedan je od najznačajnijih primjera romaničke plastike u nas. Tome se nesumnjivo može pridružiti i rudinska crkva. Pronađeni artefakti iz kasnijih razdoblja – kasnogotičke nauglice, okovi za knjige – govore o povezanosti samostana s kvalitetnim europskim umjetničkim radionicama tog razdoblja, o čemu su pisali Željko Tomičić⁷ i Mirela Pavličić⁸. To nije neočekivano ako se uzme da je život te vrlo važne i utjecajne zajednice na istome mjestu trajao oko četiri stoljeća.

Spomenuti jedinstveni artefakti rudinskog lokaliteta pobuđuju maštu i zovu na istraživanje⁹, ali o arhitekturi samog samostana još uvijek ne znamo dovoljno.

² Gj. Szabo, 1907.

³ J. Kempf, 1910.

⁴ D. Sokač-Štimac vodila je arheološko istraživanje na lokalitetu Rudina početkom osamdesetih godina 20. st. (1980.), a istraživanja su se intenzivirala u drugoj polovici istog desetljeća (1986.-89.). O tome postoje izvješća u Gradskom muzeju Požega. Dio izvješća objavljen je u Sokač-Štimac, 1986. Sintezu svih istraživanja objavila je, uz Lidiju Ivančević-Španiček, 1997. godine u monografiji o samostanu sv. Mihovila na Rudini.

⁵ S. Sekulić-Gvozdanović, 2007.

⁶ V. P. Goss, 2010. Vladimir. P. Goss jedan je o rijetkih povjesničara umjetnosti koji je kontinuirano i neumorno isticao osobitost i vrijednost „Rudinskih glava“ – „Radi se o stilu za koji nije bilo moguće naći pravih analogija bilo u karpatskom bazenu, bilo drugdje, što vodi do zaključka da je taj osebujan izraz nastao upravo na padini požeških gora“ (2009.).

⁷ Ž. Tomičić, 2010.

⁸ M. Pavličić, 2012.

⁹ V. P. Goss, 2010: 88-89, „Skulpture Rudine spomenik su izvanredne izvornosti i osebučnosti koji će još dugo poticati maštu promatračai služiti kao izazov znanstvenicima.“

Prostorni smještaj

Andrija Mohorovičić piše: „Osnovni položaj tog utvrđenog samostanskog kompleksa tipičan je u prvome redu za smještaj utvrđenih uporišta, koja u razdoblju od XII. do XV. st. podižu feudalni magnati (bilo knezovi, bilo crkveni redovi) na području tadašnje Slavonije. Utvrđeni kompleks Rudina bio je uvučen u teže pristupačne i relativno neprohodne predjele sjeveroistočnih obronaka gorovitog područja Psunja...”¹⁰

Nijedan samostan, pa ni onaj na Rudini, ne živi samostalno. Osim unutarnjeg ustroja i funkcioniranja vrlo su bitne i prostorne relacije šireg okoliša, u koje je samostan sv. Mihovila bio uključen, te mreža samostana s kojom je bio povezan. Povijesni prostor tog dijela Slavonije bitno je izmijenjen u odnosu na uvjete u kojima je nastao rudinski samostan. Primjerice, važnost povijesnih komunikacija, putova i mjesta nije istovjetna današnjoj, tako da je za potpuno razumijevanje potrebno oživotinjati tadašnju kulturnopovijesnu topografiju.

Zašto je upravo na tome mjestu podignut samostan? Svakako da je topografski položaj bio jedan od važnih faktora. Ali to nije jedini. Je li na tome mjestu već otprije postojalo neko naselje? Nalazi dijelova opeka, koje nedvojbeno možemo pripisati antičkom (kasnoantičkom) supstratu, to potvrđuju. A je li bilo i neko prehistorijsko naselje na tom dijelu, ne znamo. Gdje je bila smještena naseobina, ne znamo točno jer cijeli spomenuti areal još uvijek nije sustavno istraživano.

Potpuno je logično zaključiti da je benediktinski samostan smješten uz tada aktivnu prometnicu ili u njenoj blizini, na mjestu koje je imalo dobar pregled nad okolicom, uz bliz izvor pitke vode, u zoni obradivih površina. Tako i najvjerojatnije u neposrednoj ili relativnoj blizini nekog postojećeg naselja. Zanimljivo je da glavne prometnice i ostanimo uz naselja koja se imenom pojavljuju u najstarijim povijesnim izvorima i dokumentima.

Time dolazimo do činjenice da su vrlo važni putovi bili oni koje i Đuro Szabo spominje: od Daruvara, Sirača prema samostanima u Bijeloj i Rudini. Kuda je točno išao taj put? Kako se između doline rijeke Pakre i požeške kotline nalazi planina Psunj, teško da je bilo lako prohodnog puta od Pakraca prema Rudini, osim dolinama rijeka – potoka Bijele, Pakre, Orljave i Orljavice. Tako pretpostavljamo da je od Sirača put dalje vodio (preko Pakraca?) prema Kamenskoj i Orljavcu, te se spuštao uz lokalitet Rudine i samostan sv. Mihovila arkandela¹¹ i nastavljao dalje kroz Podvrško¹² i Opatovac prema Cerniku i rijeci Savi. Ta komunikacija bila je važna i zbog

¹⁰ Mohorovičić, 1960: 429.

¹¹ Udaljenost od Daruvara do Rudine iznosi pedesetak kilometara, što je oko dva dana puta u srednjem vijeku (kola, pješak). Udaljenost Rudine od Požege iznosi dvadesetak kilometara, što je manje od jednog dana hoda.

¹² J. Adamček, 1977: 17, Prema istraživanjima povjesničara Adamčeka, na nekadašnjem posjedu Podvrško najvjerojatnije je i osnovan rudinski samostan, a mogući osnivač bili su nasljednici bana Borića i plemići Desislavići. O tome govori i Nada Klaić u svome članku iz 1986., ali Stanko Andrić nije potpuno uvjeren u njene tvrdnje (1998.).

mogućnosti komunikacije prema Podravini – u Kamenskoj se odvaja put koji vodi prema Voćinu i dalje prema Humu, Slatini ili Virovitici. I danas se kod Orlovca glavni put od Kamenske odvaja i vodi dolinom prema Brestovcu i Požegi.

Gledajući moguće komunikacije, rudinski samostan čvršće vežemo uz grupu samostana koji su locirani na području Papuka, o kojima je pisao Đuro Szabo¹³. Isto tako možemo taj samostan smatrati i dijelom brojne samostanske grupacije unutar požeške kotline. O tome govori i patronatsko pravo nad samostanom u 14. stoljeću: 1349. godine patroni su samostana Rudina bili požeški prepošt Andrija i njegova braća:¹⁴ „Potom patronatsko pravo nad ovom opatijom sv. Mihajla imadu 1380.: obitelji Podvrški (od roda Borića), Cernički (Dezislavići) i Godesanski, 1443. Tomaši (Tamásy), 1506. Hédervári.“¹⁵ Napokon ju je obitelj Héderváry prodala obitelji Dežefi (Dessewffy) za šest tisuća forinta malo prije najezde Osmanlija¹⁶. Prema posjedima što ih spominju vrela, bit će da je Sv. Mihovil na Rudini bio dosta imućna zadužbina.¹⁷

Sa samostana se i danas pruža izvanredan pogled na cijelu Požešku kotlinu. Smješten je na strateški vrlo dobrom položaju – na uzvisini koja blago pada prema istoku, koja je dio jugoistočne padine Psunja, a ujedno i rubni zapadni dio Požeške kotline, a ima pregled nad cijelom Zlatnom dolinom. Samostan sv. Mihovila od Rudine smješten je na rubni plato gorskog izdanka kojemu zaleđe sa sjevera čine uzvisine Psunja. S ostale tri strane padine se spuštaju prema Požeškoj kotlini. Samostan se nalazi na geografskim koordinatama 45° 23' 22" N 17° 27' 18" E.

U Jozefinskom katastru iz 18. stoljeća jasno se razabiru tada prisutni toponimi¹⁸. Ucrtan je samostan, koji su imenovali *Kremenacz*, a nedaleko je, nešto južnije, toponim *Rudin grad* uz jasno određenu parcelu (s oznakom za vrt, vinograd). U neposrednoj blizini, sjeveroistočno, nalazi se Rudinski potok, a zapadno je Babina dolina, isto s potokom. Dakle, potrebna su dodatna istraživanja okolnog terena, a treba napraviti i rekognosciranje lokaliteta kako bi se utvrdili stvarni topografski parametri i elementi koje su prijašnji kartografi ubilježili u svoje karte.

Današnji ostaci arhitekture znatno su devastirani, ponajviše od odnošenja građevnog materijala. Preostali su tek temeljni zidovi, djelomično rekonstruirani nakon posljednjih arheoloških istraživanja s kraja osamdesetih godina 20. st. Osim samostana, nešto zapadnije bila je građena romanička crkva, očito na putu iz samostana prema lokalitetu Rudin grad i dalje prema Šnjegaviću i Podvrškom.¹⁹

¹³ Gj.Szabo, 1907.

¹⁴ S. Andrić, 2003: 88. (N.Klaić, 1986.).

¹⁵ J. Bosendorf, 1910: 150.

¹⁶ I. Ostojić, 1965. (III.): 49; Andrić, 1998.

¹⁷ M. Pavličić, 2012: 239-240. U članku se daje pregled povijesti patronstva nad samostanom sv. Mihovila na Rudini.

¹⁸ Buszinsky, Kruhek, Valentić, 1999.

¹⁹ Kapelica je arheološki konzervirana i prezentirana nakon istraživanja 1980. godine. Iz pravokutne jednobrodne lađe na istočnoj strani izlazi polukružna apsida. Smatra se da je ta crkva starija od samostana.

Okvirna površina samostanskoga kompleksa iznosi oko 1.350 m². Kompleks obuhvaća crkvu posvećenu sv. Mihovilu arkandelu, koja je smještena južno u odnosu na kvadratično samostansko dvorište s klaustrom i glavnom vodospremom. S ostale tri strane proteže se samostanska zgrada.

Rudinski samostan nije velik. Dimenzija klaustra iznosi 12 x 12,5 m (dvorište je klaustra veličine 6,25 x 7 m – omjeri približni, 1 : 1) i njega je okruživala samostanska zgrada širine trakta oko 7 m. Dužina crkve (od zvonika do vrha svetišta) jest nešto preko 19 m, a ukupna širina crkve iznosi 9,5 m (omjer 4 : 2). Već tih nekoliko dimenzija pretpostavlja jasne omjere kojih su se morali držati ondašnji graditelji. Ukupne su dimenzije cijelog (poznatog, odnosno istraženog) samostana 31,5 x 39,2 m. Sa sjeverne strane postoje zidane strukture, ali nije jasno je li to dio samostana ili nije. Ako je to pripadajući dio kompleksa, onda širina doseže 44,2 m.

Sjeverno samostansko krilo građeno je na padini i – s obzirom na denivelaciju terena – podrumljeno je. S obzirom na podrum, pretpostavljamo da je tu bio gospodarski dio samostana. Za zapadno krilo zbog gotovo potpune devastacije i relativne neistraženosti ne možemo sa sigurnošću reći koja mu je mogla biti specifična namjena.

S južne strane velike trobrodne crkve dograđena je jednobrodna kapela u čijem je nastavku oformljen najvjerojatnije obrambeni prsten koji se zidovima nastavlja i na zapadnoj strani samostana. Taj dio evidentno je dodan u nekoj kasnijoj fazi samostana.

U arhivskim dokumentima raspon funkcioniranja te samostanske zajednice stavlja se u razdoblje 1210. – 1537. godine. Ostaci nakon potpunog napuštanja bili su još dugo vidljivi, pogotovo: „lijepo tesano kamenje i vješto izrađeni ornamenti, pa natpisi gotičkim pismenima... osobito lijepo izrađen križ i ornamenat poput vrpce. Krasno sačuvane boje na fragmentima slikarija...”²⁰

Samostan je bio na području crkvene uprave Pečuške biskupije²¹.

Oblik samostana

Na temelju ostataka istraženih u arheološkim istražnim radovima, odnosno na temelju tlocrta dostupnih u literaturi²², vidljivo je da je samostan uobličena kao četverokrilna građevina organizirana oko unutarnjeg dvorišta s bunarom – klaustra. Crkva je pravilno orijentirana, a u skladu s njezinim položajem postavljen je i tlocrtno razvijen samostan. Kako je već prije istaknuto, dosadašnjim istraživanjima nije razjašnjena faznost u gradnji samostana, a koje je zasigurno bilo, pogotovo što opisi

Detaljnija istraživanja i analiza nad ovom građevinom nije provedena. U Istri je primjerice više od dvadeset sačuvanih jednobrodnih romaničkih crkvice s istaknutom apsidom. O tome u Demonja, 19.

²⁰ Szabo, 1907: 209.

²¹ Gergely Bálint Kiss, 2009.

²² Tlocrt samostana koji nam je bio dostupan izradio je arh. Tone Papić 1997. godine i objavljen je u monografiji o samostanu sv. Mihovila na Rudini.

govore i o romaničkim i gotičkim elementima na dijelovima građevine, a na licu mjesta daju se prepoznati izraziti romanički zidovi te ostaci antičke opeke (tegula). Slojevitost kompleksa jedna je od velikih istraživačkih obveza.

Analizirajući tlocrtnu situaciju, vidljive su brojne dogradnje osnovnoj samostanskoj jezgri, koju je u svojim rekonstrukcijama pokušala prikazati Sena Sekulić-Gvozdanović²³.

Crkva

Crkva sv. Mihovila arkandela pravilno je orijentirana trobrodna sakralna građevina. U crkvu se ulazi sa zapada, odnosno s prostora narteksa, predvorja i ulaza, koji je flankiran s dva visoka kvadratična tornja, zvonika. Glavna lađa šira je od bočnih brodova, odijeljena je nizom stupova kružnog tlocrta koji nose arhivolte i zid, koji je najvjerojatnije formirao tzv. bazikalni presjek crkve, što znači da je prostor glavne lađe bio uzdignutiji od bočnih prostora, čime se osiguravao ulazak svjetla kroz bočne prozore uzdignuća. Prostori su bili najvjerojatnije pokriveni kosim krovovima na otvorenoj drvenoj konstrukciji. U dnu crkve stajale su tri polukružne apside u kojima su bili smješteni oltari. Glavna apside bila je šira i viša od bočnih. Najvjerojatnije su bile prekrivene stožastim krovom, kako je to u ono vrijeme i bilo uobičajeno.

Crkva je sačuvana samo u tlocrtnom obrisu, u djelomično očuvanim zidanim fragmentima, i to samo na razini vrha temelja. Odvlačenje kamenih blokova vrlo je temeljito „očistilo“ lokalitet. Tek na jednom ili dva mjesta sačuvani su dijelovi bočnih zidova i oni otkrivaju fantastično izvedene zidove u najboljoj maniri romaničkoga graditeljstva. Zidovi su zidani s obostranom oplatom od vrlo pravilno klesanih kamenih blokova, a sredina je punjena sitnijim kamenjem pomiješanim s vapnenim mortom. To je klasični *opus incertum* kakav poznajemo još od ranijih vremena i možemo zamisliti kako je sjajno mogao izgledati zid crkve u svojoj punoj visini.

Kružni kameni elementi vidljivi su na fotografijama koje je objavila Anđela Horvat u svom članku i možemo zaključiti da su to dijelovi stupova crkve.

U tipičnoj romaničkoj crkvi pod strehom ili na promjenama etaža, odnosno u zoni razdjelnih (kordonskih) vijenaca, obično je bio postavljen niz slijepih arkada koje su od elementarnog nošenja greda prerasle u izraziti romanički dekorativni element graditeljstva, te – uz nalaze brojnih konzola s uklesanim tzv. *Rudinskim glavama* – zasigurno znamo da su takvi elementi bili izvedeni i na rudinskoj crkvi.

Takvi bogato izvedeni elementi konzolica nevelikih dimenzija samo pokazuju i povezanost naručitelja s europskim umjetničkim i kulturnim strujama onog doba. Njih je moguće smjestiti – virtualno rekonstruirati – ne samo na vijenac polukružnih

²³ S. Sekulić-Gvozdanović, 2007. Autorica je narisala aksonometrijske prikaze rekonstruiranog samostana u kojem se izdiže volumen crkve s njena dva zvonika na pročelju, a cijeli kompleks utvrđen je obrambenim zidovima. Samostan je prikazan sa zapadne (sjeverozapadne) strane i sa sjeveroistoka.

apsida već i na strehu krova bočnih lađa i glavne lađe te na pročelja zvonika. Takve su se konzole isto tako znale naći i na unutarnjim zidovima. Kako je najveći dio tih konzola pronađen u zoni izvan svetišta, zaključeno je da se one odnose upravo na apsidalne konzole. Njihovu simboliku, ikonografiju analizirala je Anđela Horvat u spomenutom članku.

Crkva je tipološki vezana za slične istovremene primjere tzv. francuske romaničke crkve, gdje na longitudinalan tlocrt s ulazne strane dolaze, u nastavku bočnih brodova, dva visoka zvonika. To i kvaliteta zida crkve jasno upućuju na mogućnost da sama crkva nije rezultat rada domaćih graditelja već da je to izvedeno s puno sredstava i pod jasnim utjecajem većih samostanskih (benediktinskih) središta u okolici (Mađarska – Pannonhalma, Somogyvár ili sl.)²⁴.

U članku Pappa Szilarda ukazano je na arhitektonske sličnosti onodobnih benediktinskih sakralnih građevina, što je i očekivano jer se radi o redu s vrlo strogim pravilima kojih su se samostanske zajednice pridržavale, ne samo u vrijeme gradnje Rudine nego i bitno kasnije. Vrlo velika sličnost tlocrta benediktinskih samostana u Mađarskoj, čija su najvažnija središta Pannonhalma i Somogyvár (posljednji je uništen u osmanskoj okupaciji u 16. st.), sa samostanom na Rudini daje naslutiti gdje je moglo biti graditeljsko izvorište gradnje slavonskih samostana. To je i moguće s velikom sigurnošću zaključiti jer je i Slavonija i kao crkvena pokrajina i teritorijalno bila u tijesnoj vezi sa sjevernim susjedima.

Ivan Ostojić²⁵ u tom nam smislu pruža određene podatke, jer prihvaća tumačenje da – osim tri samostana između Požege i Daruvara – naširoko drugdje u Slavoniji nema čvrstih samostanskih zajednica.

Skromni ostaci arhitekture crkve sv. Mihovila ipak daju naslutiti da je ona bila nedvojbenih romaničkih značajki. Moćno ziđe, vrlo kvalitetno klesano lice pravilnih kamenih blokova, snažni stupovi (čiji su fragmenti, kružni tamburi, vidljivi na fotografijama iz okolnih sela iz šezdesetih godina dvadesetog stoljeća²⁶) i minijturni fragmenti ukrašenih konzolica govore o arhitektonici te građevine.

²⁴ Referati i studije objavljeni na internetskim stranicama benediktinske opatiju Pannonhalma (http://paradisum.osb.hu/tanulmany_hi.htm). Među njima je, uz ostale članke, za nas zanimljiva studija Papp Szilard, Pannonhalma és Somogyvár. Bencés reform és építészet Magyarországon a 15-16. század fordulóján.

²⁵ I. Ostojić, 1965. (III.): 9-11, „Mađarski pisci utvrđuju kao prvi benediktinski cenobij na području Pannonije opatiju Sv. Martina u Pannonhalmi (*de sacro Monte Pannoniae*) koncem X ili početkom XI stoljeća... Svi su oni, i u Srijemu i oko Požege, bili zadužbine kraljeva ili zemaljskih velikaša. Od tih zadužbina su se njihovi utemeljitelji, i kako sami izjavljuju, nadali božjemu blagoslovu preko pobožnih molitava redovnika. Utemeljitelji su također postavljali ili potvrđivali opate, ali crkvenu jurisdikciju nad kraljevskim opatijama u čitavoj državi, dakle i nad onima između Drave i Save, vršio je ostrogonski nadbiskup.“

²⁶ A. Horvat, 1962: 15, sl. 9 i 10.

„Čitajući“ tlocrt, vidimo da se u crkvu i samostan ulazilo iz zajedničkog pravokutnog pretprostora smještenoga u jugozapadni ugao kompleksa. Ulazni prostor u crkvu bio je u osi glavnog broda i flankiran kvadratičnim tornjevima – zvonnicima. Glavni brod bio je podijeljen u četiri pravokutna polja (poprečno postavljena), a bočni brodovi bili su dvostruko manje širine, odnosno polovica polja glavne lađe. Tornjevi – zvonici smješteni obostrano pri ulazu bili su dimenzija jednoga polja bočne lađe. Takav modularni sustav u formiranju tlocrta crkve bio je očekivan i uobičajen za to graditeljsko razdoblje. Kako smo rekli, na istočnom kraju brodova smještene su polukružne apside; pretpostavljamo da im je visina bila primjerena visini pripadajućeg broda, odnosno da su bile visoke koliko i sam brod. Na arkadnim zidovima koje su nosili stupovi počivalo je dvostrešno krovništvo glavnog broda. Nad bočnim brodovima bilo je jednostrešno koso krovništvo. Kako je središnji brod bio veće širine i visine od bočnih brodova i uzdignut, na bočnim zidovima bili su i prozori koji su osvjetljavali crkvu u formi takozvanog bazilikalnog presjeka. Je li nad bočnim brodovima bila postavljena i galerija, ne znamo. Poprečne grede krovništva koje su ležale na zidovima imale su i konzolna pojačanja koja su virila iz zidova, a mogla su biti povezana i slijepim arkadama. Male konzole koje su nosile slijepu arkadu pri vrhu zidova, bilo unutarnjih bilo vanjskih, bile su dekorirane glavama, likovima, simbolima i to su oni elementi koji su pronađeni u iskopima i izloženi u Gradskom muzeju Požega. *Rudinske glave*, njih jedanaest sačuvanih, artefakti su koji su i danas izuzetan primjer romaničke umjetnosti na ovim područjima. Anđela Horvat dala je povijesnoumjetničku analizu prikazanih likova²⁷, a o njima je pisao Vladimir P. Goss (Gvozdanović).²⁸ Osnovni problem analize i komparacije tih likova unutar povijesno-prostornog konteksta jest to što u navedenim dijelovima Hrvatske (Slavonija) ima vrlo malo pronađene i primjereno istražene romaničke umjetnosti. Komparacija s dalmatinskom, talijanskom ili francuskom romanikom nije odveć primjerena, pa joj treba odrediti njezin bliži krug, a to je zasigurno kopneni dio srednje Europe (kretanja benediktinskih redova), Pečuške biskupije i Ostrogonske nadbiskupije, a ugarske benediktinske provincije. Velika je sličnost s nestalom benediktinskom opatijom u Somogyváru, što daje jasnu smjernicu budućih istraživanja.

Samostan

Sjeverno od crkve, u sklopu istočnog krila samostana, bila je smještena sakristija, koja je opskrbljivala i veliku crkvu i manju samostansku kapelu koja je bila s druge, sjeverne strane sakristije. Kvadratična kapela imala je istaknutu polukružnu apsidu koja je vidljiva među današnjim ostacima na lokalitetu. Niz većih i manjih prostorija nalazi se u nastavku istočnog krila i u sjevernom samostanskom krilu. Tu je negdje

²⁷ A. Horvat, 1962.

²⁸ V. P. Goss, 2009.

morala biti i kapitularna dvorana, pa refektorij, uz koji su bile gospodarske prostorijske²⁹.

Osim vrlo kvalitetno izvedenih zidova crkve (uslojenih pravilno klesanih blokova nevelikih dimenzija, evidentno vidljive strukture), ostali zidovi samostana najvjerojatnije su bili zidani od priklesanog kamena, u istoj tehnici zidanja, ali uz završno izvedenu žbuku.

U samostan se ulazilo kroz zapadno krilo iz spomenutog predvorja u jugozapadnom uglu kompleksa. Tu se ulazilo i u kvadratični klaustar u čijem je dvorištu bio bunar. I danas su vidljivi ostaci kamenog prstena glave bunara.

S obzirom na to da Rudina nije bio velik samostan i u njemu nije bilo previše prostora, pretpostavljamo da je bio proširen i na gornju etažu. Stambeni prostori, spavaonice, najvjerojatnije su bili na katu samostana. Negdje su tu bile i prostorije kao što su apoteka, skriptorij, parlaturij te svi drugi sadržaj koje je imao jedan samostanski kompleks uz redovničke, ali i gospodarske, potrebe – poput podruma sjevernog krila.

Teren je omogućio širenje samostana, pa je u nekom od proširenja, oko samostana, i to oko južnog, zapadnog i sjevernog krila, izgrađen nov vanjski prsten zidova, možda obrambenih. Da je samostan bio utvrđen i opskrbljen strijelnicama, svjedoče kameni ostaci koje su opisali Gjuro Szabo i Anđela Horvat³⁰.

Tako je s južne strane crkve dozidana kapela (?) ili prostor slične namjene.³¹ Taj perimetralni zid, navodno gotički, nastavlja se prema zapadu. Rubne strukture jako

²⁹ I. Ostojić, 1963 (I.):53. „Formalni samostan po pravilu ili reguli sv. Benedikta jest opatija, to jest autonomna, nezavisna redovnička zadruga, kojoj stoji na čelu opat. Da je opatija mogla biti kanonski priznata kao samostalna (sui iuris), morala je brojiti barem dvanaest monaha. Osim toga, uređena opatija morala je posjedovati sva materijalna i duhovna sredstva potrebna za mirni redovnički život, i pojedinim članovima i zadruci kao cjelini.

Žato je svaka opatija osim crkve i dvorane za spavanje, koja je kasnije zamijenjena monaškim ćelijama imala još jedan ili više oratorija i kapela, sakristija, riznicu za dragocjenosti i arhiv, zbornicu za održavanje kapitula ili konventa i prostorije za školu, knjižnicu, skriptorij, blagovalište s kuhinjom i spremom, bolnicu, ljekarnu i kupaonice. Isto tako posebne sobe, ako je bilo moguće i posebne zgrade, za opata (camera ili dornus domini abbatis) i prostorije za novake (cella novitiorum), sluge, putnike i goste (xenodochium.), hodočasnike i siromahe (hospitale peregrinorum et pauperum). Oko crkve i stambenih zgrada nizale su se radionice za svakovrsne zanate, gospodarske zgrade s hambarima, skladištima i stajama. Svaka je opatija imala još vlastiti mlin, vodu kišnicu ili živu dovedenu vodovodom, peć, pčelinjak, vrt s povrćem i ljekovitim biljem (hortuli) i samostansko groblje.“

³⁰ A. Horvat, 1962: 13-14. Na sl. 6 Szabin je crtež nalaza iz ruševina Rudina. Pronađene strijelnice kruškolika oblika upućuju na zaključak da su nastale u vremenu kasne gotike, pretkraj 15. stoljeća. To bi odgovaralo vremenu gradnje vanjskog obrambenog perimetra. M. Pavličić (2012.) svoj članak završava podatkom da je samostan jako stradao 1450. godine u osmanskoj provali na područje Požeške županije. To bi značilo da su tadašnje komunikacije – putovi očito vodili pokraj samostana kojima su prodirali osvajači, te da se samostan nakon toga morao još jače utvrditi novim(?) obrambenim zidom.

³¹ Radna je pretpostavka da je polukružna struktura na jugoistočnom uglu samostana, okrenuta na najpovoljniji strateški položaj prema Požegi, mogla biti i svojevrсна fortifikacijska struktura – kula kružnog tlocrta koja je branila crkvu i samostan. Tu govorimo o kasnijim nadogradnjama pred raznim opasnostima, ponajprije od Osmanlija.

su oštećene ili su gotovo potpuno nestale u procesu vađenja i odnošenja kamena kao građevnog materijala.

S istočne strane samostanskoga krila u arheološkim istraživanjima nađeno je relativno dosta grobova. Moglo bi se zaključiti da se tu nalazilo samostansko groblje.

Degradacija samostanskog kompleksa

Proces razgradnje samostana i crkve na Rudini prisutan je već dulje vrijeme.

Gjuro Szabo 1907. godine piše da su ljudi iz obližnjeg Čečavca za potrebe gradnje razbili stijene prekrivene zidnim slikama³². Julije Kempf objavljuje fotografiju pod nazivom *Posljednji ostanci opatije Rudine*³³. Na njoj su prikazane hrpe posloženog kamena na kojima se ističu profilirani elementi nadvodnog kamena s križem koji je stajao nad ulazom u crkvu te kamen s dekoracijom dijamantnog uzorka.

Nevjerojatni su i pomalo zastrašujući podaci koje donosi Anđela Horvat u članku o potpunoj dezintegraciji samostana radi gradnje kuća okolnih sela. To je čest način nestajanja starijih struktura. Oduvijek su starije ruševine bile reciklažni izvor. Nama danas predstoji zadatak da se temeljito pretraže okolna sela s namjerom pronalaženja i evidencije (arhitektonskog snimanja) kamenih ostataka samostana i dalje uklapanje u virtualnu rekonstrukciju samostana. Primjerice, šezdesetih godina u Šnjegoviću su evidentirani „klesanci“ koji upućuju na segmente stupova crkve, a u Kujniku je ostatak kružnog nadvoja (gotičkog) nekih vrata.³⁴ Najvažniji nalazi – nekoliko komada klesarski obrađenih konzola iz ansambla tzv. *Rudinskih glava* – također su nađeni po deponijima građevnog materijala u okolici samostana.

Koliko je toga ostalo u posljednjih šezdesetak godina, ne znamo, ali trebalo bi ponovno obići kraj, poput neumorne Anđele Horvat, i detaljno dokumentirati nalaze. Istina je da takva građevna forenzika nakon stotinjak godina destrukcije neće dati mnogo podataka. Ali ipak, na našoj je savjesti da i to obradimo, odnosno da dostupnu kamenu plastiku snimimo 3D skenerom. S obzirom na jedinstvenost spomenika na Rudini, to je i obveza novoga naraštaja istraživača. Štoviše, i samo nalazište potrebno je detaljno snimiti.

Kako nismo imali pouzdanu arhitektonsku snimku cijelog kompleksa, nismo mogli pružiti ozbiljnu arhitektonsku analizu. To nameće razmišljanje o potpuno novom interdisciplinarnom istraživanju.

Integralni proces obrade graditeljske baštine koji se kao kompletiran sustav istražnih radova s različitih aspekata treba ovdje primijeniti jest upravo ono o čemu govore i arheolozi, i konzervatori, i povjesničari, i povjesničari umjetnosti. Takvi radovi obuhvaćaju istraživanja, dokumentiranja, valorizaciju s motrišta svih pojedini

³² Gj. Szabo, 1097: 208.

³³ J. Kempf, 1910: 116.

³⁴ A. Horvat, 1962: 14-15.

načnih struka, da bi se u konačnici iznjedrile programske smjernice za rekonstrukciju, konzervaciju i prezentaciju samostanskog kompleksa i okoliša.

Program obrade mora obuhvatiti pripremne radove, istražne radove i odluku o načinu prezentacije kompleksa. Ne zavaravamo se oko činjenice da će tu uvijek biti dileme oko toga je li to arheologija ili arhitektura. Kako bilo, naš je zadatak to istražiti kao da je tu još uvijek vidljiv samostan u svom prirodnom i povijesnom okruženju te ga prezentirati kao najvažniji arheološki spomenik ranosrednjovjekovne kulture Slavonije.

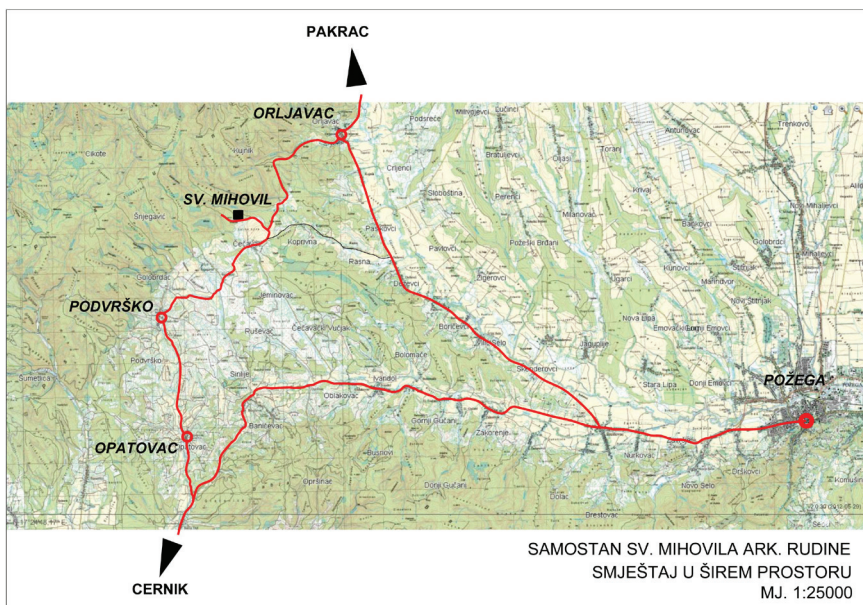
U daljnjim radovima nužno je detaljno snimiti samostan uz primjenu dostupne suvremene tehnologije radi izrade kompjutorskog modela na kojemu će se dalje raditi analize.

Posebnu pozornost valja obratiti na snimanje detalja i preostalih elemenata nadgrađa (romaničkog zida, gotičke strukture), jer je danas *in situ* uglavnom preostao temeljni sloj, što uključuje spomenuti obilazak okolnih sela i građevina radi otkrivanja, prepoznavanja i snimanja ostataka kamene građe sa samostana.

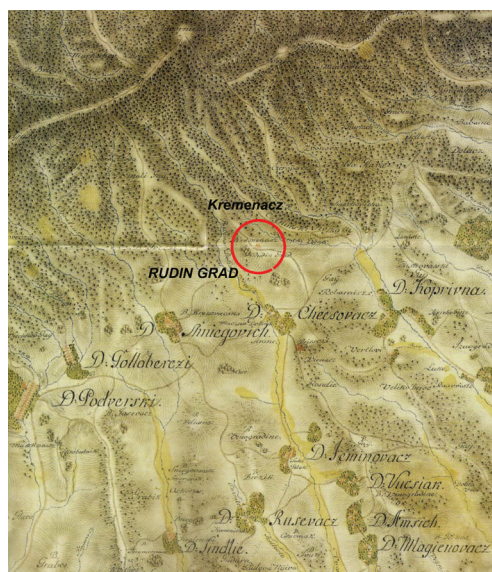
Daljnje su aktivnosti sljedeće: analiza samostanskoga kompleksa, analiza tlocrta crkve prema povijesnim graditeljskim metodama i pokušaj rekonstrukcije, to jest uklapanje snimljenih detalja, dok će nam izrada prostornog modela samostana, uz analitičko istraživanje njegova povijesnoga razvoja, dati odgovor na pitanje kako je izgledao samostan kao funkcionalna cjelina. Tada možemo provesti rekonstrukciju dijela zidova iznad zone arheološke prezentacije kako bi se osnažilo značenje nalaza. Po gotovom istraživanju, usklađenom s ostalim istraživačima (disciplinama), mogao bi se pružiti prijedlog prezentacije kompleksa koji obuhvaća rekonstrukciju, konzervaciju i djelomično dodavanje.³⁵

³⁵ Govorimo li o prezentaciji, moramo imati na umu nekoliko elemenata:

1. Današnja lokacija samostana odaje nekoliko stvari. Tijekom vremena prometnice su mijenjale svoj položaj i pogotovo svoju važnost. Danas je do tog nalazišta vrlo teško doći. Osim općih informacija o samostanu, turističkih putokaza i objašnjenja, nigdje nije naznačen način KAKO doći do lokacije.
2. Dolazni putovi, jasnog usmjerenja, osnovni su uvjet da se taj lokalitet posjeti.
3. Važno je javnosti predočiti informativni sustav o lokalitetu, povijesti i povijesti istraživanja te joj omogućiti uvid u njega ili internetom ili preko turističke zajednice te na samoj lokaciji, gdje treba dati uvid u ono što se vidi.
4. Konzervacija i prezentacija zidova mora biti vrlo pregledna i jasno pokazati najbitnije elemente, a to su romanička crkva i prizemlje samostana (pretpostavlja rekonstrukciju podova sjevernoga krila). U prostorima nekadašnjega gospodarskog trakta (podrum, suterren) imati zatvoren prostor čija je namjena izložbena, upravna, prodajna itd. Da li tu prezentirati izvornu lozu?
5. Očistiti širi prostor oko samostana, ostvariti mogućnost za daljnja istraživanja i povezati poznata mjesta u bližoj okolici (romanička kapela, samostan, moguće druge graditeljske strukture). Prostor urediti za uporabu.

Slika 1. Rudina, samostan sv. Mihovila – prostorne odrednice – karta, smještaj u širem prostoru, HOK

Slika 2. Rudina, samostan sv. Mihovila – smještaj u širem prostoru, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća (Jozefinski katastar)

Slika 3. Rudina, samostan sv. Mihovila – uži okoliš – Arkod preglednik

Slika 4. Rudina, samostan sv. Mihovila – današnja situacija, fotografija preuzeta iz Goss, 2010.

Slika 5. Rudina, samostan sv. Mihovila – današnja situacija, pogled na temelje zvonika, fotografija B. Vučić Šneperger

Slika 6. Rudina, samostan sv. Mihovila – današnja situacija, pogled na crkvu, fotografija B. Vučić Šneperger

Slika 7. Rudina, samostan sv. Mihovila – današnja situacija, pogled na ostatke samostana, fotografija B. Vučić Šneperger

Slika 8. Rudina, samostan sv. Mihovila – današnja situacija, bunar u klastru, fotografija B. Vučić Šneperger

Slika 9. Rudina, samostan sv. Mihovila – današnja situacija, pogled na apside samostanske crkve, fotografija B. Vučić Šneperger

Slika 10. Rudina, samostan sv. Mihovila – današnja situacija, ostaci antičkih opeka, fotografija B. Vučić Šneperger

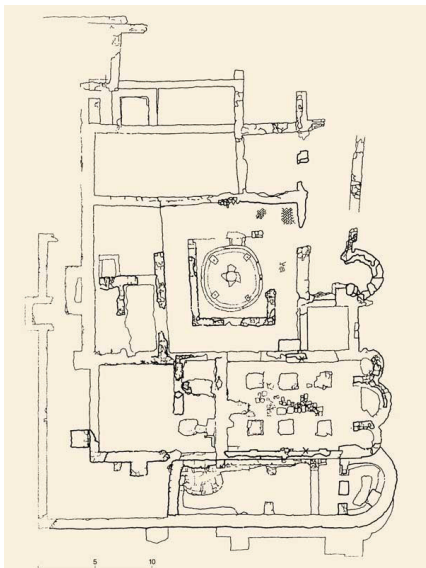
Slika 11. Rudina, samostan sv. Mihovila – današnja situacija, pogled na sačuvani dio zida crkve, fotografija B. Vučić Šneperger

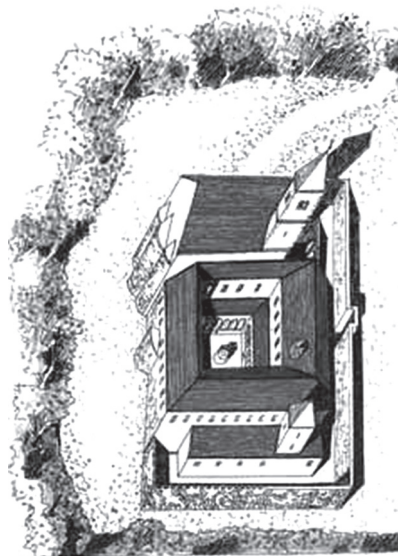
Slika 12. Rudina samostan sv. Mihovila – današnja situacija, pogled na ostatke grobova u predvorju, fotografija B. Vučić Šneperger

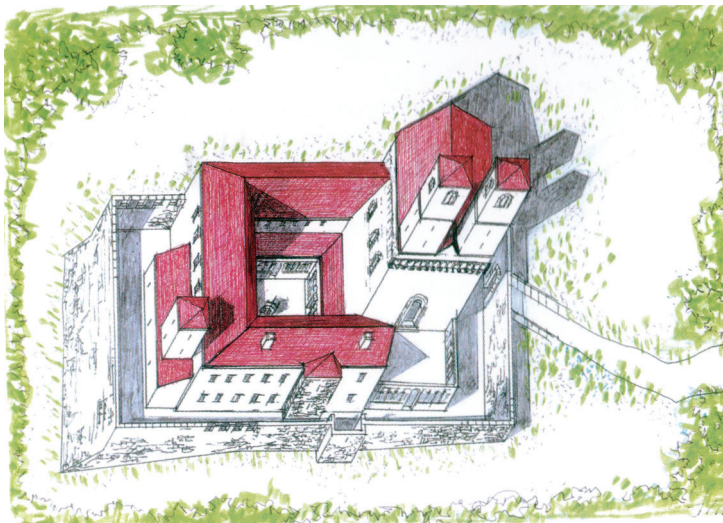
Slika 13. Rudina, samostan sv. Mihovila – današnja situacija, pokušaj rekonstrukcije zida apside, fotografija B. Vučić Šneperger

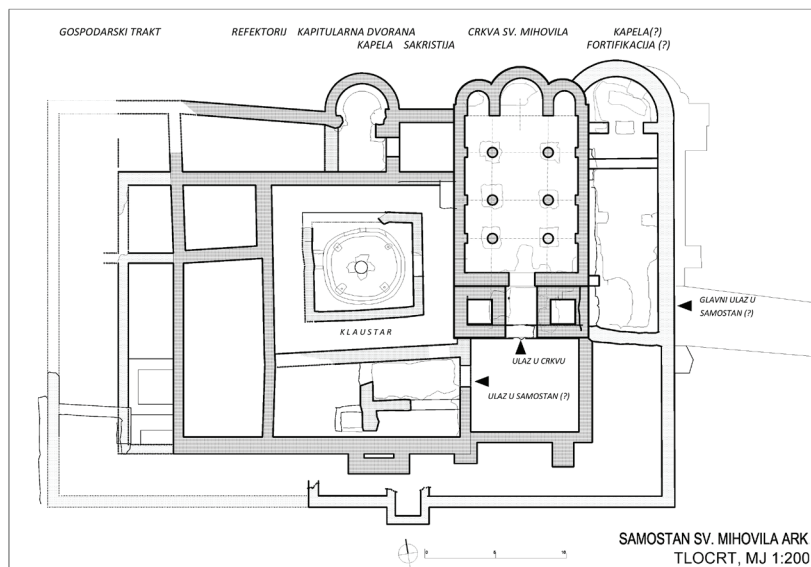
Slika 14. Tlocrt samostana sv. Mihovila na Rudini, autor T. Papić, 1986., iz Sokač-Štimac, Ivančević-Španiček, 1997.

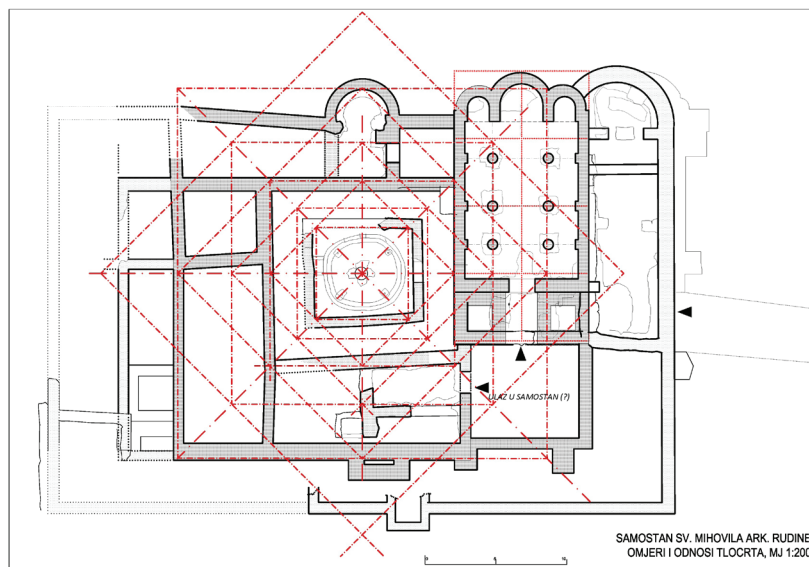
Slika 15. Rekonstrukcija samostana sv. Mihovila na Rudini, pogled sa sjeveroistoka, autor S. Sekulić-Gvozdanović, 2007., iz Goss, 2009.

Slika 16. Rekonstrukcija samostana sv. Mihovila na Rudini, pogled sa zapada, autor S.Sekulić-Gvozdanović, 2007., iz Goss, 2010.a

Slika 17. Samostan sv. Mihovila na Rudini – tlocrt s naznačenim cjelinama i dijelovima u kompleksu – tamnije je označen izvorni obuhvat samostana i crkve, a svjetlije su kasniji dodatci

Slika 18. Samostan sv. Mihovila na Rudini – omjeri i analiza tlocrta koja pokazuje da je tlocrt samostana i crkve projektiran (kvadrangulacija), da nije nastao neplanski

Slika 19. Fotografija s Rudine koju je objavio Julije Kempf 1910. godine. Na hrpama posloženog kamena, očito za daljnju ugradnju, vidljivi su profilirani blokovi od kojih su neki kasnije prevezeni u Muzej u Požegu. Sačuvani su zaglavni kamen portala s križem i komad s dijamantnim uzorkom.

Slika 20. Fotografija pokazuje tambure, ostatke stupova kružnog tlocrta, najvjerojatnije iz same crkve sv. Mihovila. Kamenje je fotografirano u obližnjem selu Šnjegoviću šezdesetih godina 20. st., preuzeto iz Horvat, 1962: sl. 9.

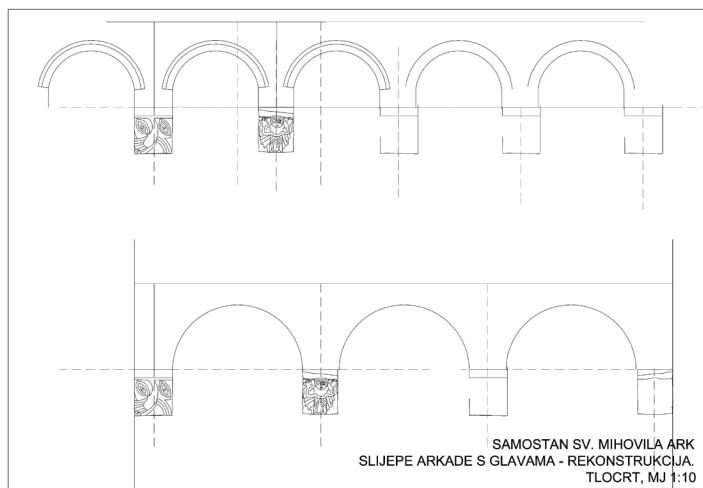
Slika 21. Fotografija zaglavnog (ključnog) kamena nekog portala iz samostanskog kompleksa, pretpostavlja se s ulaza crkve. Danas se čuva u Gradskom muzeju Požega. Fotografija je preuzeta s <http://paradisum.osb.hu/katalog/kat527.htm>.

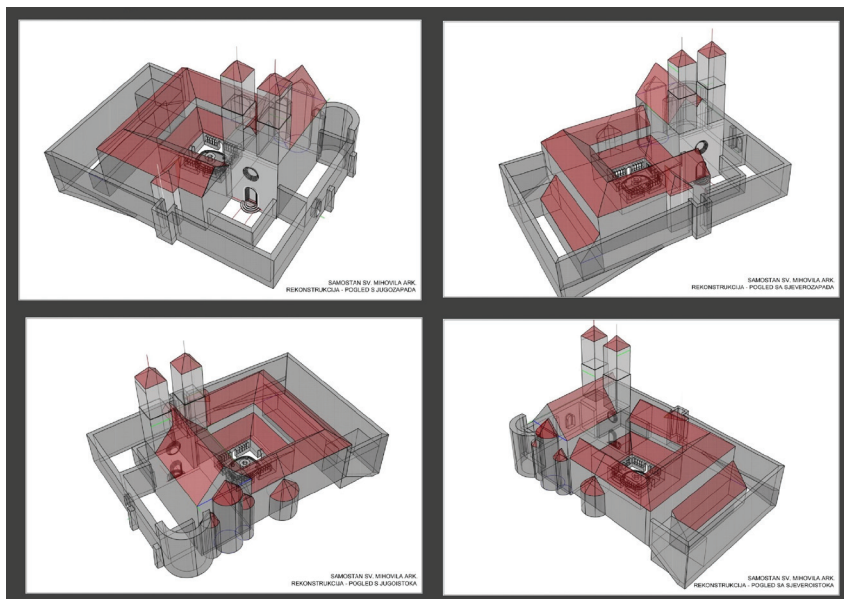
Slika 22. Kamen s dijamantnim uzorkom. To je bio detalj stupca, dovratnika ili doprozornika. Danas se čuva u Gradskom muzeju Požega. Fotografija preuzeta s <http://paradisum.osb.hu/images/htm/61307.htm>.

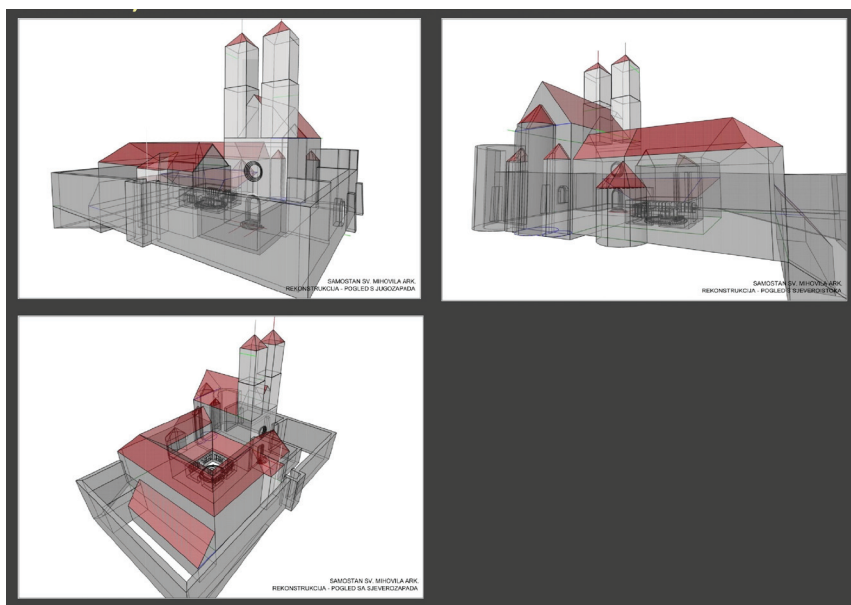
Slika 23. Fotografija pod nazivom *Klesanac s reljefom svetačke figure (nađen u Kujinu) iz Rudina* objavljena u članku A. Horvat, 1962: sl. 23. Jedna od ukupno 18 pronađenih konzola. Prema izvješćima D. Sokač-Štimac, nekoliko konzola nađeno je u iskopima istočno uz apside svetišta crkve, pa se pretpostavlja da su konzole bile ugrađene u zidove apside.

Slika 24. Rekonstrukcija položaja malih konzola s prikazom likova. Rekonstrukcija s dvije različite udaljenosti konzola. Gornji prikaz rekonstruiran je, uključujući kameni nadvoj pronađen među ostacima (A. Horvat, 1962: sl.11). Kamen treba pomno analizirati da se vidi je li on zaista imao ulogu slijepe arkade na vijencu ili neku drugu.

Slika 25. Pokušaj idealne rekonstrukcije samostanskog kompleksa na Rudini – pogled s jugozapada, sa sjeverozapada, s jugoistoka i sa sjeveroistoka

Slika 26. Pokušaj idealne rekonstrukcije samostanskog kompleksa na Rudini – pogled na utvrđeni samostan s jugozapada i sa sjeveroistoka. Problem denivelacije terena na kojem se nalazi samostan vidljiv je na pogledu sa sjeverozapada.

Literatura

Knjige:

- Bösendorfer, Josip (1910), *Crtice iz slavonske povijesti*, Knjigo- i kamenotiskara Julija Pfeiffera, Osijek, 119-157.
- Buczynski, Alexander, Kruhek, Milan, Valentić, Mirko (pripr.) (1999.), HRVATSKA na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, knj. 2: Gradiška pukovnija, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- Goss, Vladimir Peter (2007), *Stotinu kamenčića izgubljenoga raja: romanička skulptura u muzejima i zbirkama između Save i Drave*, Arheološki muzej u Zagrebu.
- Kempf, Julije (1910), *Požega: zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slobodnog i kraljevskog grada Požege i Požeške županije*, Štamparija „Hrvatske tiskare i knjižare“, Požega, 69-123.
- Ostojić, Ivan (1963), *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima I.*, Benediktinski priorat Tkon, Split.
- Ostojić, Ivan (1965), *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima III. Benediktinci u Slavoniji, III.*, Benediktinski priorat Tkon, Split.
- Sekulić-Gvozdanić, Sena (2007), *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Sokač-Štimac, Dubravka, Lidija Ivančević-Španiček (1997), *Rudina: benediktinska opatija sv. Mihovila*. Požega: Bolta – Gradski muzej Požega.
- Szabo, Gjuro (1920), *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Tisak Kraljevske zemaljske tiskare, Zagreb, 1920., 109-128.
- Vladimir P. Goss (2010a), RUDINA Sva lica, kulturno-povijesni vodič, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika.

Članci u časopisu, zborniku:

- Adamček, Josip (1977), Požega i požeška županija u srednjem vijeku. U: M. Strbašić (ur.), *Požega 1227-1977*, Požega, str. 111-120.
- Andrić, Stanko (1998), Benediktinski samostan sv. Mihovila Arkandela na Rudini, *Zlatna dolina*, IV, (1), str. 31-57.
- Andrić, Stanko (2003), Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji Punsko-papučkog kraja. U: *Scrinia slavonica*, vol.3, no.1, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, str. 70-94.
- Andrić, Stanko (2010), Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (treći dio). U: *Scrinia slavonica*, vol.10, no.1, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, str. 87-130.

- Bálint Kiss, Gergely (2009), Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije, *Scrinia Slavonica*, Vol. 9, No. 1, listopad 2009., str. 351-378.
- Bálint Kiss, Gergely (2009), Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije, U: *Scrinia slavonica*, vol. 9,no.1, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, str. 351-378.
- Buturac, Josip (1966), Stanovništvo Požege i okolice 1700-1950. U: B. Gušić (ur.) *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 43, JAZU, Zagreb, str. 205-594.
- Demonja, Damir (1999), Istarske romaničke jednobrodne crkve s istaknutim apsidama, U: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti 23*, Zagreb, str. 17-32.
- Goss, Vladimir P. (2008.) Rudina. U: *Crkvena kulturna dobra*, 6; str. 57-69.
- Goss, Vladimir Peter (2009), A Note on Some Pre-Roman Sources of Medieval Art in Pannonia, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti 33*, str. 7-16.
- Grgin, Borislav (2008), Hrvatska historiografija o Požegi i Požeškoj županiji u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, U: *Scrinia slavonica*.vol. 8, no.1, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, str. 113-132.
- Horvat, Anđela (1961), Rudine u požeškoj kotlini – ključni problem romanike u Slavoniji, *Peristil 5*, 1962 (13), str. 11-28.
- Karbić, Marija (2005), Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća, U: *Scrinia slavonica*, vol.5, no.1, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, str. 48-61.
- Klaić, Nada (1986), Ecclesia seu monasterium sancti Michaelis de Rudina, U: *Vjesnik Muzeja Požeške kotline*, sv. 4/5, Muzej Požeške kotline, Slavonska Požega, str. 36-59.
- Mohorovičić, Andre (1957), Problem razvoja romaničke arhitekture na tlu Hrvatske razmatran s osvrtom na ruševni kompleks samostana Rudina u Slavoniji, *Ljetopis Jazu za godinu 1957.*, knj. 64, Zagreb, str. 417-431, urednik Grga Novak.
- Pavličić, Mirela (2012), Prikaz srednjovjekovnih pećnjaka s lokaliteta benediktinske opatije sv. Mihovila na Rudini, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 1 str. 231-246.
- Potrelica, Filip (1989), Časopisi i zbornici, U: I.Kampuš (ur.), *Historijski zbornik*, god.XLII (1), Zagreb, str. 387-389.
- Sokač-Štimac, Dubravka (1986), Prvi rezultati arheoloških iskapanja na Rudini u Požeškoj kotlini, U: *Vjesnik Muzeja Požeške kotline*, sv. 4/5, Muzej Požeške kotline, Slavonska Požega, str. 5-32.
- Szabo, Gjuro (1907), Tri benediktinske opatije u Županiji požeškoj (Sv. Jelena de Podborje, Bijela, Rudine), *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, n. s. 9.
- Tomičić, Željko (2010), O kasnosrednjovjekovnim knjigama iz benediktinskog samostana sv. Mihovila Arkandela na Rudini kraj Požege, U: A. Rendić-Mioče-

vić (ur.) Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. sv., XLIII, Zagreb, str. 489-501.

Katalozi izložbi i ostalo:

- Belamarić, Joško (1997), Romaničko kiparstvo, U: I. Fisković (ur.) *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, vol. 4, Exegi monumentum, Znanstvena izdanja MGC, Muzejsko galerijski centar, Zagreb, str. 43-60.
- Goss, Vladimir P. (2009), Predromanika i romanika, U: V. Kusin, B. Šulc (ur.), *Slavonija, Baranja i Srijem, vrela europske civilizacije*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, str. 286-293.
- Goss, Vladimir P. (2010b), Predromanika i romanika (Rudina, crkva i benediktinski samostan sv. Mihovila, rudinske glave (1150.-1200.)), U: M. Pelc (gl. ur.) *Hrvatska umjetnost, povijest i spomenici*, Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga d.d., Zagreb, str. 88-89.
- Papp, Szilard (2001), Pannonhalma és Somogyvár - Bences reform és építészet Magyarorszâgon a 15-16. század fordulóján, *Paradisium plantavit, Pannonhalma*, katalog izložbe, internetsko izdanje na adresi: http://paradisum.osb.hu/tan54_h.htm.
- Tóth, Sándor (2001), A 11-12. századi Magyarország Benedek-rendi templomainak maradványai, *Paradisium plantavit, Pannonhalma*, katalog izložbe, internetsko izdanje na adresi: http://paradisum.osb.hu/tan51_h.htm.

Ostali izvori:

- Arkod preglednik, za položaj samostan sv. Mihovila Rudine: http://preglednik.arkod.hr/ARKOD-Web/#map_x=574776.651726904&map_y=5028147.35480317&map_sc=892&feature=NA_ATTR:1281&layers=DOF_NE W,ZU,NA,LPIS_200,LPIS_210,LPIS_310,LPIS_320,LPIS_410,LPIS_421,LPIS_422,LPIS_423,LPIS_424,LPIS_490,LPIS_900.

The Monastery of St. Michael, Rudina – the Future of Historical Architecture

Summary

In analysing the possible future of the complex of the former monastery of St. Michael in Rudina, today an exceptionally important locality in the context of Croatian culture, we have encountered a whole set of inconsistencies, repeated in the course of years. Either surveys were not conducted at all or they were of limited range, and, worst of all, they were conducted too late.

A thorough interdisciplinary analysis is necessary in order to enable the realisation of a high-quality follow-up survey and a presentation as a result thereof.

An integral process of analysing the architectonic heritage, which should be applied here as a complete system of survey activities covering various aspects, is addressed by archaeologists, conservators, historians and art historians. These activities encompass studying, documenting and valorising from the standpoints of all individual professions, resulting in guidelines for the reconstruction, conservation and presentation of the complex and the surroundings of the monastery. The paper presents a reconstruction of the complex based on the available material, and a layout analysis proving that the monastery had not been erected as a consequence of building at random, but rather as a result of mindful architectonic and artistic endeavour.

From the standpoint of architecture, or more precisely the protection of architectonic heritage, a whole set of proposals regarding future processes are given.

Keywords: Rudina; monastery of St. Michael Archangel; Romanesque style; Romanesque architecture; Požega.

Mr. sc. Boris Vučić Šneperger, dipl. ing. arh.
Tablinum, d.o.o.
Vlaška 43
10 000 Zagreb
borisvucic.sneperger@tablinum.hr

